

Kutadgu Bilig’de Ye- Fiili ile İlgili Metaforik ve Metonimik İlişkiler *Metaphoric and Metonymic Relationships Related to the Verb of Ye- in Kutadgu Bilig*

Resul ÖZAVŞAR*

Özet

Çevremize ait bilgiler, istemli veya istemsiz olarak kazandığımız tecrübeler, yaşanmışlıklar hayata gözümüzü açmamızdan itibaren duyularımız vasıtasıyla beyne iletilir ve beyin tarafından örgütlenerek anlamlı hale getirilir. İnsan zihni, çevresini algılayıp dile aktarırken çok yönlü olarak işler ve karmaşık ilişkiler kurar. Nesnelere ve durumlar arasında ilişkiler kurarken aktarmaları kullanır; böylece dil gelişir ve işlevsellik kazanır. Algı fiillerinin bir alt grubu olarak duyu fiillerinin çok anlamlılığına muhtelif dillerde sıkça rastlanmaktadır. Bu salt dilin yapısıyla alakalı bir durum değildir; bir kavramı başka bir kavrama göre anlamaya çalışmak insanın düşünce yapısı ve dil edinimiyle yakından ilgilidir. Kavramsal metaforların sistematiği bize bir terimin bir yönünü diğer bir kavrama göre anlamlandırma imkânı verebilir. İşte Kutadgu Bilig’de de bazı olumlu-olumsuz duygu ve durumların yemek kavramına göre yapılandırıldığı anlaşılmaktadır. Ye- duyu fiili, edebî/literal “yeme” anlamının dışında özellikle “kavuşmak, elde etmek, elinde tutmak, kazanmak”, “hissetmek, maruz kalmak”, “tüketmek, yok etmek”, “kabul etmek” gibi çok anlamlı bir görünüme sahiptir. Bu çalışmada bilişsel dil bilim incelemelerinde ön plana çıkan kavramsal metafor kuramına göre Kutadgu Bilig’deki tatma duyumuzla ilgili ye- fiilinin diğer kavramlarla olan metaforik ilişkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Duyu fiilleri, ye- fiili, deyimler, kavramsal metafor, metaforik ilişki.

---

*Dr., Osmaniye Korkut Ata Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, resulozavsar@osmaniye.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-4602-3270.

Abstract

The information about our environment, the experiences we have gained voluntarily or involuntarily, the experiences are transmitted to the brain through our senses since we open our eyes to life and they are organized and made meaningful by the brain. The human mind works in a versatile way and establishes complex relationships while perceiving its environment and translating it into language. The human mind uses transfers in establishing relationships between objects and situations; Thus, the language develops and becomes functional. As a subgroup of perception verbs, the polysemy of sense verbs is frequently encountered in various languages. This is not just about the structure of language; trying to understand one concept according to another concept is closely related to human mindset and language acquisition. The systematic of conceptual metaphors can give us the opportunity to make sense of one aspect of a term according to another concept. It is understood that in Kutadgu Bilig, some positive and negative emotions and situations are structured according to the concept of food. Ye- sense verb, apart from the literal meaning of "eating", has a polysemic appearance such as "to meet, to obtain, to hold, to win", "to feel, to be exposed", "to consume, to destroy", "to adopt". In this study, the metaphorical relations of the verb ye- related to our sense of taste in Kutadgu Bilig with other concepts will be examined according to the conceptual metaphor theory that comes to the fore in cognitive linguistics studies.

Keywords: *Sense verbs, ye- verb, idioms, conceptual metaphor, metaphorical relationship.*

İnsan zihninin yaşadığı süreçleri betimlemeyi amaçlayan bilişsel dil bilimi; bilişsel yapı, kavramsal yapı ve semantik yapıyı bir bütün olarak inceler. Anlamlar bir tür kavramsallaştırma olarak görülür. Kavramsallaştırmak fiziksel, sosyal ve dilsel bağlamları algılamamızı güçlendirir. Dil, dünyanın kavramsallaştırılmış düzenini ifade eder (Yunusoğlu, 2020, s. 35-37).

Dünyaya ilişkin algılarımız ve yaşantılarımız belli biçimlerde yer almaktadır. Gördüklerimiz, işittiklerimiz, hissettiklerimiz, tattıklarımız, kokladıklarımız, yalnız belli uyarıcılara duyarlı olan ve alıcı (receptor) denen özel organlar tarafından tayin edilmektedir. Bunun yanı sıra, alıcılardan gelen bilgiyi yalnızca belli şekillerde kullanmamızı sağlayan bir beynimiz var (Clifford, 2011, s. 29). Beyindeki dil merkezinde algılama sürecinin dilsel etkenler tarafında kalan seslerin tanımlanması, çağrışım bağlantılar, sözcük ağlarının etkinleştirilmesi, sözdizimsel işlevler, sözcük ve dil bilgisi kurallarının belleğe kaydı, çıktı işlevleri gibi etkenler gerçekleştirilmektedir (Kamçibekova, 2010, s. 2). Kısacası “algı” (perception) organizmanın o andaki yaşantısı sırasında edinilen duyuşsal bilginin

(information) beyin tarafından örgütlenip yorumlanması anlamına gelir (Clifford, 2011, s. 49).

Yeni doğmuş bebeklerin dünyayı algılama biçimlerine; işitme, tat alma, dokunma ve koku alma duyularının nasıl işlediğine dair yapılan çalışmalarda bebeklerin çeşitli uyarıcılara gösterdikleri davranışlar sistemli bir şekilde gözlenerek onların duyuşal yaşantıları hakkında oldukça yararlı bilgiler elde edilmiştir. Görme, işitme, dokunma, sıcaklık, acı-ağrı, koku ve tat alma gibi duyu organlarının doğuştan itibaren işlevlerini yerine getirdiklerini biliyoruz (Clifford, 2011, s. 47).

Dil biliminde algılama zihinsel süreçlerin ilk basamağı olarak görülmektedir; duyu fiilleri ise süreci başlatıcı girdilerin toplanması işlevini görür; bu yüzden duyu fiilleri algı fiillerinin alt grubu olarak işlenmiştir (Kamçibekova, 2010, s. VIII-X; Ayan & Türkdil, 2015, s. 99). Duyu fiilleri; algı, tanıma, anımsama, anlama, ileri idrak ve değerlendirme etkinliklerini içeren mental sürecin ilk basamağında yer alırlar (Yaylagül, 2005, s. 24). Beş duyu deneyimimize ait algı fiilleri, İngilizce, Baskça, İspanyolca gibi çeşitli dünya dilleri örneğinde incelenmiş ve bunların sergilediği çok anlamlılık kavramsal metafor bakımından tasnif edilmiştir (Ibarretxe-Antunano, 1999). Algı fiillerinden sayılan duyu fiilleri farklı dillerde çok anlamlı bir görünüm sergilerler; ancak bu görünüm bütün duyu fiilleri için aynı düzeyde değildir. Bu düzeyin hiyerarşik yapısı en çoktan aza doğru *görme*, *duyma*, *dokunma*, *koklama*, *tatma* duyu fiilleri şeklindedir (Viberg, 1983, s. 136). Görünüm düzeyi ne olursa olsun, bizim bilinçli veya bilinçsiz olarak dış dünya hakkındaki bilgi kaynağımızı sağlayan görme, işitme, dokunma, tat alma ve koklama gibi duyu fiilleri anlamlarını genişletme eğilimindedirler. Doküman inceleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmayla hiyerarşinin sonunda yer alan *tatma* algısının alt grubundan sayılabilecek ye- duyu fiilinin Kutadgu Bilig’de hiç de azımsanmayacak sayıda metaforik ilişkiler kurduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum algılama sürecine bilgi girdisi sağlayan duyu fiillerinden ye- fiilinin de çok anlamlılık ve kavramsal metafor bakımından çalışılmasının gerekliliğini göstermektedir.

Devirler aşarak günümüze ulaşan Kutadgu Bilig ile ilgili olarak her bakımdan çalışılmış ve anlaşılmış demek ‘mevsimsiz’ bir iddia olur. Türklük bilgisi sahasında çalışmak, karanlık dehlizlerde dolaşmaya benzer. Bu sahada çalışanlardan beklenen şey dehlizin karanlık olan bir kısmını aydınlatacak bir fener dikerek Türk kültür ve diline katkı sağlamaktır (Arat, 1999, s. V-VI). Kutadgu Bilig ile ilgili kavramsal metafor teorisine göre bazı incelemeler yapılmıştır. Çetinkaya (2017), Kutadgu Bilig’de var olan deyimlerdeki metaforik yapıları inceleyerek kavramsal metaforları tespit etmiştir ve o dönem toplumunun kavramlara yaklaşımını ortaya koymaya çalışmıştır. Eker ve Kök (2019), Kutadgu Bilig’deki metaforları

kültürel dil bilimi ve bilişsel dil bilimi bağlamında değerlendirerek bir taraftan bu metaforların bilişsel temellere oturduğunu diğer yandan toplumun yaşayış, algılayış, düşünce yapısını barındırdığından kültürel temellere dayandığını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada da Kutadgu Bilig’de kelime sıklığı açısından geniş bir yer tutan duyu fiillerinden *ye-* fiilinin deyimlerle sergilediği metaforik kullanımlar kavramsal metafor kuramı çerçevesinde derinlemesine incelenmeye çalışılacaktır. Kutadgu Bilig’de 310’dan fazla kelime sıklığı ile tanıklanan *ye-* duyu fiili, edebî/literal “yeme” anlamının dışında özellikle “kavuşmak, elde etmek, elinde tutmak, kazanmak”, “hissetmek, maruz kalmak”, “tüketmek, yok etmek”, “kabul etmek” gibi çok anlamlı bir görünüme sahiptir. Söz konusu kavramın böyle bir görünüme sahip olması farklı kavramlarla bağdaştırılmasından kaynaklanmaktadır. *Ye-* “yemek” fiili ile derin bir ilişki içinde olan bu kavramların ve metaforik kullanımların ele alınması bilişsel anlam bilimi açısından dikkate değerdir. Şüphesiz dilbilgisel biçimler ve bunların işlevleri arasındaki ilişki, insanoğlunun kavram sistemi ve algılama sürecinde duyu fiillerinin düzenini de yansıttığından Kutadgu Bilig’deki bu malzeme oldukça değerli bir hâl almaktadır.

1. Kavramsal Metafor Teorisi

1960’tan itibaren Chomsky’nin üretici-dönüşümsel dil bilgisine bağlı olarak gelişen ruh dil bilimi, insan zihninin yaşadığı süreçleri açıklamayı amaç edinen bilişsel bilimlerin etkisi altına girmiş ve günümüzde sözcelerin bireyler tarafından üretiliş süreçleri, üretilen sözcelere anlam yükleme süreçleri, üretilen sözcelerin yorumlanma süreçleri üzerinde yoğunlaşmıştır (Rifat, 2013, s. 100). Bilişsel yapı ve kavramsal yapıyı semantik yapıyla yorumlayan bilişsel dil bilimi daha çok metafor, metonimi, semantik değişimler, prototip sonuçlar, bağlam gibi alanlarla ilgilenmiştir (Yunusoğlu, 2020, s. 55). Dil ve edebiyat araştırmalarında metafor/deyim aktarması/açık istiare, aslı benzetmeye dayalı bir söz sanatı olarak işlenirken George Lakoff ve Mark Johnson (2015) için metafor; düşünce ve dile şekil veren bir yapıdadır; onlara göre metaforik dil kullanımı sanatsal veya estetik kaygılardan ziyade kavramların daha iyi anlaşılmasında önemli bir rol oynarlar.

Esasında dilbilim de insanın zihinsel yeteneklerinin doğasını ve bu yeteneklerin işletilme biçimini belirlemeye çalışan ruh biliminin altında bir dal olarak görülür (Chomsky, 2001, s. 155). İnsan zihni, çevresini algılayıp dile aktarırken çok yönlü olarak işler ve karmaşık ilişkiler kurar. Nesnelere ve durumlar arasında ilişkiler kurarken aktarmaları kullanır; böylece dil gelişir ve işlevsellik kazanır (Şerifoğlu, 2012, s. 125). Kavramsal metaforların sistematiği bize bir terimin bir yönünü diğer bir kavrama göre anlamlandırma imkânı verebilir; bir

başka deyişle hedef alan (soyut olan) kaynak alanın (somut olan) bir boyutuyla eşleştirilir ve bu boyuta göre yapılandırılır. Bu süreçte kaynak alanın bir boyutu vurgulanırken diğer boyutları zorunlu olarak gizlenir (Lakoff & Johnson, 2015, s. 35).

Dil ve zihin arasındaki ilişkiye bu açıdan baktığımızda Lakoff ve Johnson’ın (2015) metaforlarla ilgili olarak klasik yaklaşıma itiraz ettikleri temel noktaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Klasik anlayışta metaforlar kelimelerle ilgili özelliklerdir, dolayısıyla dil bilimsel bir olaydır; Lakoff ve Johnson ise metaforları kavramların nitelikleri olarak görür, öyleyse metaforlar düşünceyle ilgili bir olaydır; düşünce sistemini keşfetmenin yolu dili incelemektir.

2. Klasik anlayışta metaforlar bazı sanatsal ve retorik amaçlarla kullanılır; Lakoff ve Johnson ise metaforun amacını sanatsal ve estetik kaygılardan ziyade bazı kavramları daha iyi anlamlandırma olarak düşünür.

3. Klasik anlayışa göre metafor yapmak için retorik bir yetenek gerekir; Lakoff ve Johnson’a göre özel bir yeteneğe gerek duyulmaksızın günlük hayatın doğal akışı içinde kullanılır.

4. Klasik anlayışa göre metafor figüratif bir unsurdur, gündelik dilde çok da gerekli değildir; Lakoff ve Johnson ise onu düşünce tarzını belirleyen olmazsa olmaz bir unsur olarak görmektedirler.

İnsan zihni, bir kavram alanının çıkarım modellerini bir diğer kavram alanı hakkında akıl yürütmek için metaforik eşleştirmeler yaparak sistemli bir şekilde kullanmaktadır; ya da zihin, bir tür kavramı başka bir tür kavrama göre anlar ve tecrübe eder. Söz konusu metaforik eşleştirmeler, rastgele değil dünyadaki bedensel ve zihinsel tecrübelerimizle şekillenir. Lakoff ve Johnson, bu fenomeni kavramsal metafor ve bu tür alanların sistematik karşıtlıklarını metaforik eşleştirme şeklinde adlandırmaktadır (Lakoff & Johnson, 2005, s. 27-39).

Düşünce tarzımızı ve faaliyetlerimizi yapılandıran kavramların metaforik yapısı hakkında fikir edinmek için dilde metaforik ifadelerin yapısını incelemek kaçınılmazdır. Örneğin ZAMAN PARADIR kavramsal metaforunun dildeki yansımaları; zamanı *heder etmek*, boşuna zaman *harcamak*, zamanı *çarçur etmek*, zamanı *zayi etmek*, ... saatine/gününe *mâl olmak*, zaman *tüketmek*, zaman *ayırarak*, zamanı *verimli kullanmak* vb. şeklinde sıralanabilir. Zamanı kısmen para terimleriyle kavramlaştırmamız zamanla ilgili deyimlerin şeklini ve bizim bunları ifade ediş tarzımızı şekillendirir (Lakoff & Johnson, 2015, s. 31-32). Bedenlerimizin fiziksel çevrede fonksiyon icra etmesinden doğan yönelim metaforları diye adlandırılan bir metafor çeşidi daha vardır. Örneğin MUTLU OLAN YUKARIDADIR kavramsal metaforu *kendini hafif hissetmek*, *mutluluktan*

havalara uçmak, ayakları yerden kesilmek gibi ifadeleri; KEDERLİ OLAN AŞAĞIDADIR kavramsal metaforu ise *derde düşmek, dibe vurmak, dertlerin altında ezilmek, hayatı tepetakla olmak* gibi ifadeleri doğurur (Lakoff & Johnson 2015: 40-41). İnsanın düşünce yapısını ve davranış biçimini şekillendiren kavram metaforları farkında olmasak da bizimle yaşarlar. TARTIŞMA SAVAŞTIR, ZAMAN PARADIR, ZİHİN MAKİNADIR, MUTLULUK YUKARIDADIR, HÜZÜN AŞAĞIDADIR (Lakoff & Johnson, 2015, s. 27-50).

Kövecses (2005, s. 1-2), kavramsal metaforların kültürden kültüre farklılıklar gösterebileceğini, dillerin metafor sistematığının evrensel olmadığını ifade eder; araştırmacı metaforları daha çok kültürün asli unsuru olarak görür. Değerlerimiz beraber yaşadığımız metaforik kavramlardan bağımsız değildir. Bir kültürde var olan temel değerlerin çoğunluğuyla kavramların metaforik yapısı arasında bir tutarlılık vardır. Ancak farklı kültürlerdeki kavramsal metaforlar karşılaştırıldığında ortak kavramsal metaforlar bulunabileceği gibi tersine işleyen metaforlar da bulunabilir. Örneğin bir kültürde AKTİF OLAN YUKARIDA, PASİF OLAN AŞAĞIDADIR şeklinde olan kavramsal metafor başka bir kültürde tersine işleyebilir (Lakoff & Johnson, 2015, s. 50-53).

2. Kutadgu Bilig’de ye- Fiili ve Kavramsal Metaforlar

Ye- fiili ile ilgili kavramsal metaforlar, insanın *yemek* kavramıyla ilgili bedensel tecrübelerini içeren kaynak alana oturmaktadır. Çeşitli olay ve durumlarla karşılaşıldığında bedende meydana gelen tepkiler, fizyolojik hareketlenmeler yemek eylemiyle gelen tepki ve fizyolojik hareketlenmelere benzetilmektedir. Gelişim, öğrenme, dil edinimiyle ilgili tedrici süreç dikkate alındığında daha zengin içerik ve ilişkiler ağı sunan *yemek* kaynak alanı; daha geri düzeyde yapılandırılmış *arzu, kaygı, huzur, intikam, iktidar, dünya* gibi hedef alanlarını anlamlandırmamızı sağlamaktadır.

Kutadgu Bilig’de ye- “yemek” fiilinin literal/temel anlamının dışında kullanıldığı anlaşılmaktadır. O dönemde *yemek* kavramıyla diğer kavramlar arasında çeşitli yönlerden metaforik eşleştirmeler vardır. Kaynak kavram “yemek”e göre hedef kavramlar yapılandırılmıştır. Söz konusu kavramlaştırma sürecinde *yemek* kavramının çeşitli boyutları dikkat çekmektedir; 1. Olumsuz kavramlarda yiyeceğin lezzetsizlik, acılık boyutu, 2. Olumlu kavramlarda yiyeceğin lezzetlilik, tatlılık boyutu, 3. Doyma hissinden kaynaklanan tatmin, 4. Yiyeceğin bitimliliği, tüketilebilen bir nesne oluşu. Ye- fiili ilgili metaforlar incelendiğinde aslında bu metaforlara iki ana metaforun kaynaklık ettiği anlaşılıyor:

Hedef Kavramlar: Kadgu: Kaygı Sakinç: Endişe Gam: Gam Ökünç: Pişmanlık Berge: Yara Çıgaylık: Fakirlik Kıyın: Ceza Öç: Öç, intikam		Acı, Lezzetsiz Bir Yiyecektir	Kaynak Kavram: YEMEK
--	---	-------------------------------	--------------------------------

Tablo 1: Olumsuz Duygular ve Durumlarla İlgili Kavramsal Metafor

Hedef Kavramlar: Tilek: Dilek Arzu: Arzu Ajun: Dünya Cihan: Dünya Nimet: Nimet Erej: Huzur Kodkır: Tevazu Asıg: Fayda Uluglug: İtibar Nasihah: Öğüt Beglik: Beylik İl: Ülke		Tatlı, lezzetli Bir Yiyecektir	Kaynak Kavram: YEMEK
--	---	--------------------------------	--------------------------------

Tablo 2: Olumlu Duygular ve Durumlarla İlgili Kavramsal Metafor

Bayram Çetinkaya (2006, s. 458), kavramsal metafor teorisine göre Türkiye Türkçesi’nde mutluluk ve üzüntü göstergeleri üzerine yaptığı incelemede MUTLULUK, YİYECEKTİR kavramsal metaforunu tespit etmiş ve söz konusu kavramsal metaforun dildeki yansımalarını şöyle sıralamıştır: *sevgi tatmak, ağız tadı, lezzet almak, tat almak, tat vermek*. ÜZÜNTÜ BİR YİYECEKTİR kavramsal metaforunun dildeki yansımalarını ise *acıyı hazmetmek, ızdırıp tatmak, tatlı bir hüznün, azap tatmak* olarak verir. Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde de dönemin insanı olumlu veya olumsuz bazı duyguları ve durumları yemek kavramına göre anlamlandırmaya çalışmıştır. Buna göre Kutadgu Bilig’deki ye- fiili ilgili kavramsal metaforların dildeki yansımalarını şu şekilde sınıflandırabiliriz:

2.1. Olumlu Duygu ve Durumlar, Tatlı Bir Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Kutadgu Bilig’de bazı deyimlerde, tatlı ve lezzetli yiyeceklerle ilgili bedensel tecrübelerden kaynaklı yaşanmışlıklar olumlu duygu ve durumları yapılandırmak için kullanılır. Bunlar *arzu/dilek, dünya ve ahiret, iktidar, itibar, rahat, huzur, öğüt, fayda* gibi kavramlardır. Kavram sistemimizde daha önce var olan tatma duyumuza ait olumlu algılarımız bahsi geçen duygu ve durumları kavramlaştırmamızda bize imkân verir. Söz konusu metaforik ilişki üzerine yapılandırılan kavramsal metaforlar şunlardır:

2.1.1. Dilek/arzu, Bir Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Kutadgu Bilig’de genel anlamda insana ait arzular, temel ihtiyaçlardan olan yemek kavramına göre anlamlandırılmıştır. Bu kavramsal metafor *dilek/arzu* kavramıyla insanın bedensel tecrübelerinde yer alan *yiyecek* kavramı arasındaki metaforik eşleştirmeden doğmaktadır. İki kavram arasındaki eşleştirilen boyut tatmin duygusudur; insanın “lezzetli bir yemekten sonra elde edilen hazdan kaynaklı bedensel tecrübeleri” ile “arzusuna kavuştuğunda elde kazanımlar” arasında bir şemalandırma vardır. Söz konusu kavramsal metaforların örnekleri şu şekildedir:

Arzu ye-/ arzu tilek ye-: Dileğine arzusuna kavuşmak

KB/159 ukuş ol burunduk anı yetse er / tilekke tegir ol tümen **ârzû yer** = *Akıl bir gemdir; kişi onu kontrol ederse dileğine ve bütün arzularına kavuşur.*

KB/567 kamuğka tusulur kör erdemlig er / bu erdem bile er **tilek ârzû yer** = *Erdemli kişinin her şeye faydası dokunur; bu erdemle kişi dilek ve arzusuna kavuşur.*

KB/1260 tüzü **ârzû** ni’met tükkel men **yedim** / sewinçlig men sendin ay edgü idim = *Bütün arzu ve nimetlere tamamen ulaştım. Ey iyi rabbim, ben senden razıyım.*

KB/1806 küle baksa begler kimi edlese / awa yağlur **ârzû** kerek ol **yese** = *Beyler kimi seçip gülerek bakarsa istedikleri etrafına yığılır; (işte o zaman) o arzularına kavuşur.*

KB/2709 yumıtsa kayuda bu üç törlüg er / tilekin bulur er tümen **ârzû yer** = *Bu üç türlü kişi nerede toplanırsa kişi dileğine kavuşur, bütün arzularını elde eder.*

KB/2720 kılıç birle tutlur talu edgü el / kalem birle itlür **tilek ârzû yer** = *Güçle fethedilir güzide bir ülke, bilgiyle mamur hale getirilir, (herkes) dileğine arzusuna kavuşur.*

KB/3037 sarandın kaçar barça erdemlig er / akıka yumıtur **tilek ârzû yer** = *Bütün yetenekli kişiler cimriden uzaklaşır, cömerte yaklaşır, dilek ve arzuna kavuşur.*

KB/3420 negü ter eşitgil kör erdemlig er / bu erdem bile er **tilek ârzû yer** = *Ne diyor dinle bak erdemli kişi, bu erdemle kişi dilek ve arzusuna kavuşur.*

KB/4066 bu kurka tegip uz tapınsa bu er / uluğlukka yetlür tükel **ârzû yer** = *Bu mertebeye ulaşip iyice hizmet etse bu kişi yükselir ve bütün arzusuna kavuşur.*

KB/4072 bu kurka tegip er tapınsa birer / idi ked tusulur begi **ârzû yer** = *Kişi bu mertebeye ulaşip birer birer hizmet ederse / o beyine çok faydalı olur, beyi de arzusuna kavuşur.*

KB/5801 tümen **ârzû** ni’met yedin inçlenip / boyun yal bedüttün buka teg kılıp = *Rahatlayıp binlerce dilek ve nimete kavuştun; boğa gibi yapıp boyun ense büyüttün.*

KB/5887 kalı **ârzû yer** ol törü bergüçi / köni yalğanığ adra tutmaz tuçı = *Doğru ile yalanı ayırt etmekten aciz olan bir hâkim işinde nasıl istediğini (başarı) elde eder.*

KB/5635 yedi **ârzû** ni’met özüm udlayu / tirildim hem ud teg bilü bilmeyü = *Nefsim sığır gibi olarak dilek ve nimetlere kavuştun; hem de öküz gibi bilinçsizce yaşadım.*

KB/5705 üküş **ârzû** ni’met yeyü semridi / bu kün arğurayın yetildi üdi = *Çok fazla arzu ve nimetlere kavuşarak semirdi, artık zamanı geldi, bugün onu zayıflatmalıyım.*

KB/6148 tilek **ârzû** ni’met tükel yese sen / tiriglik suwın sen bulup içse sen = *Dilek, arzu ve nimetlerin hepsine ulaştın da abı hayatı içsen de...*

KB/6407 ökünçün yatarlar kör inçıklayu / küsep edgülükni min **ârzû yeyü** = *Bak, pişmanlıkla inleyip yatarlar; çok arzularak iyilik isterler.*

2.1.2. Dünya, Bir Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Bu metaforunda hedef alan olan “dünya ve ahiret hayatını kazanmak” kaynak alan olan “yemek” kavramı üzerinden şekillendirilmiş ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Beyitlerdeki bağlam dikkate alındığında iki kavram arasındaki metaforik eşleştirme şöyle ifade edilebilir: Bir canlı olarak insanın dünyada yiyecek, giyecek, barınma gibi temel ihtiyaçları vardır ve bunların elde edilmesi çabaya bağlıdır. Temel ihtiyaçlardan olan yemek bir emek ve çabayla elde edilir; doğruluk dürüstlük ve erdemle çabalanır ve emek edilirse hem bu dünya hem de öteki alem elde edilir. Kutadgu Bilig’de genel anlamda bu ihtiyaçların elde edilmesi özel anlamda *yemek* kavramı üzerinden yapılandırılmıştır. İlgili örnekler şu şekildedir:

Ajun/cihan ye- Dünyayı veya ahireti kazanmak, elde etmek

KB/279 ne üdrüm ne ködrüm ne ersig eren / ajunda tetig er **yedi** bu **cihân** = *Ne seçkin ne büyük ne cesur kişi; bu alemde tedbirli kişi elde etti bu cihani.*

KB/1236 telim **dünyâ yegli** seninde oza / kodup bardı barça bu ınçık öze = *Senden önce bu dünyayı elde eden çok; hepsi ah vah ederek göçüp gitti.*

KB/1290 negü ter eşit bu köni kıklığ er / bu **iki ajunuğ** köni kıklığ **yer** = *Bu dürüst karakterli kişinin ne dediğini dinle; bu iki alemleri dürüst karakterli (olan) elde eder.*

KB/1459 isiz öndi urma ay ilçi bügü / isiz bolsa bolmaz **ajunuğ yegü** = *Ey hâkim devlet adamı, kötü bir kanun bırakma. (Kanun) kötü olursa dünya elde edilmez.*

KB/1929 erejin awınsa yese el uzun / bütün cân üzülse **yese ol ajun** = *Huzur içinde yaşasın, uzun zaman hükümler olsun; bütün canlar feda olsun, o dünyayı elde etsin.*

KB/2076 ajun bodnı barça anar kul bolur / **ajun yer** bu begler tilekin bulur = *Mahlukatın hepsi ona kul olur; bu yöneticiler istedikleri gibi dünyayı kazanır.*

KB/2200 közi tok kerek nenke suklanmasa / közi aç todumaz bu **dünyâ yese** = *Gözü tok olmalı, mala karşı açgözlü olmamalı; gözü aç olan bu dünyanın tamamını elde etse doyuma ulaşmaz.*

KB/2264 yedi bu **ajunuğ yegey ol ajun** / tirilgey kutun tutçı menü uzun = *Bu dünyayı elde etti, öbür dünyayı elde edecek, huzur içinde ikballe ebedî yaşayacak.*

KB/2456 ukuşluğ **yese yer ikigün ajun** / ukuşluğ atanur atansa tüzün = *Ancak akıllı kişi her iki dünyayı elde eder; asil niteliğini ancak akıllı insan alır.*

KB/2863 negü ter eşitgil köni kıklığ er / köni kıkı bolsa **ajun bütrü yer** = *Doğru karakterli kişinin ne dediğini dinle; (kişi) dürüst karakterli olursa dünyayı tam olarak elde eder.*

KB/3009 ajunçika erdem kerek min tümen / bu erdem bile **yer ajunçı cihân** = *İdareciye binlerce erdem gerekir; bu erdemle idareci cihanı elde eder.*

KB/3539 yana dînka ölçlüğ bu dünyâ neni / **yese dünyâ dîn yer baka kör muni** = *Bir de bu dünya malının dine karşı kini vardır; dünya malı elde edilince din ihmal edilir; buna dikkat et.*

Dünya devlet ye-: Dünya saadetini elde etmek

KB/5759 sen emdi tükel **dünyâ devlet yedin** / könül bastın ârzû havâ bekledin = *Sen şimdi bütün dünya saadetini elde ettin, gönlüne hâkim olarak heva ve hevesine gem vurdun.*

KB/6634 neçe **dünyâ yegli** ajun begleri / ölüm tuttu bardı közi telmire = *Dünyayı elde eden nice hükümdarı ölüm yakladı; gözleriyle dua dileyerek gittiler.*

Nimet ye-: Nimet elde etmek

KB/1271 küdezildi kimni küdezse idi / tilek buldı **ni'met** talusın **yedi** = *Allah kimi gözettilse o gözetildi, muradına erdi, nimetin iyisini elde etti.*

2.1.3. İktidar, Bir Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Ye- fiili ile ilgili tespit edebildiğimiz kavramsal metaforlardan biri de budur; iktidar kavramı yemek kavramına göre yapılandırılmıştır. İki kavram arasındaki metaforik boyut, ikisinin de sağladığı imkânlar bakımından tatmin duygusudur. Karnın doyduğunda tatmin olursun; başarılı ve adaletle yönetirsen iktidarı ve ülkeyi elinde tutarsın. İlgili deyimleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Beglik ye-: Beylik kazanmak ve beyliği elde tutmak

KB/2027 osal bolsa begler işin bütrümez / osal beg bütün bilgü **beglik yemez** = *Beyler ihmalkâr olurlarsa işlerini başaramazlar; bey iyi bilmelidir ki ihmalkâr bey beyliği elde tutamaz.*

KB/2030 bu küçkey kişi kendü **beglik yemez** / bu küçkey küçini bodun kötrümez = *Zalim kişi uzun süre beyliği elinde tutamaz; zalimin zulmüne halk uzun süre dayanamaz.*

İl ye-: Memleketi elinde tutmak

KB/2031 negü ter eşitgil biliglig sözü / **yeyümedi** küçkey **ilin** keç uzun = *Bilgili bunu nasıl ifade eder, dinle: Zalim ülkesini uzun süre elinde tutamaz.*

KB/3032 er at bolsa begler eli eksümez / er at bolmasa beg **ilin** keç **yemez** = *Asker buldukça beylerde memleket eksik olmaz; asker olmazsa bey uzun süre ülkesini elinde tutamaz.*

KB/3035 negü ter eşitgil biliglig tilin / saranlık bile beg **yeyümez ilin** = *Bilgili kişi ne der, dinle: cimrilikle bey ülkesini elinde tutamaz.*

KB/6438 kanı ol suk ilç ilim az tedi / üküş **il** küçedi **yeyü** bilmedi = *Hani o, memleketim az diyen haris hükümdar; çok memleket fethetti fakat elinde tutamadı.*

2.1.4. İtibar, Bir Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Bu kavramsal metafor yöneticilere öğüt içeren beyitlerde karşımıza çıkmaktadır; bir beyde olması gereken itibarı kazanmanın yolu alçak gönüllü ve sözüne sadık olmaktan geçtiği vurgulanmıştır. Yiyecekle ilgili bedensel tecrübelerle göre, manevi kazanımlardan olan itibar/saygınlık kavramsallaştırılmıştır. Söz konusu beyitlerden anlaşıldığına göre iki kavram arasındaki metaforik eşleştirme şöyledir: Karnın doyduğunda tatmin olursun; dürüst ve alçak gönüllü olduğunda itibarlı olursun. İlgili tanıklar şöyledir:

Uluğluk ye-: İtibar kazanmak

KB/2233 uluğluk uzun **yer** kişi kodkısı / bedüklükke tegmez bodun katkısı = *Alçakgönüllü kişi uzun süre itibarda kalır; kibirli kişiler ululuğa ulaşamaz.*

KB/5073 uluğluk yemesün ol elgi uzun / yanar erse tilde yoritmiş sözün = Verdiği sözden dönerse bey, hiçbir zaman itibar elde edemesin!

2.1.5. Rahat/Huzur, Bir Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Düşmanı alt edecek askerî gücün varsa ya da idarede işler yolundaysa rahat edersin. İlgili beyitlerde olumlu duygulardan olan *huzur*; tat ve lezzet yönünden bir *yiyeceğe* göre yapılandırılmıştır. İki kavram arasındaki metaforik eşleştirme şu şekilde ifade edilebilir: Karnın doyduğunda rahat olursun; işler yolunda gittiğinde huzur bulursun.

Erej ye-: Huzur bulmak

KB/2156 bu yanlıg-turur barça beglik işi / kayusu **erej yer** kayu öz başı = *Bütün idarecilik işi böyledir; bazısı huzur bulur bazısı (kendi) başını yer.*

İnçlik ye-: Rahat etmek

KB/2144 kılıç teprer erken yağı tepremez / kılıç kınka kirse beg **inçlik yemez** = *Kılıç kımıldadığı sürece düşman kımıldayamaz; kılıç kına girerse bey rahat etmez.*

2.1.6. Öğüt, Bir Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Genel olarak öğüt kitabı olan Kutadgu Bilig’de hedef alan *nasihat* kaynak alan *yiyeceğe* göre yapılandırılmıştır. Nasıl ki yemek sindirile sindirile yendiğinde faydalı olursa öğüt de lokma lokma verildiğinde faydalı olacaktır. Yeterki kişi kendisine verilen öğütleri kabul etsin. Bu metafor tek örnekte tanıklanmıştır:

Nasihah ye-: Nasihatı kabul etmek, dinlemek

KB/5395 nasihat kişike kılur ol tusu / **nasihat** tigüle tilese **yesü** = *Nasihah insana fayda getirir; nasihatı lokma lokma ver dilerse kabul etsin!*

2.1.7. Fayda, Bir Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Asıg/asğı ye-: Faydalanmak

Söz konusu deyimdeki metaforik ilişki şöyledir: Fayda ziraatı yapılan bir yiyecektir. Eğer gerekli koşullar sağlarsanırca verimli bir hasat yapılır, fayda hasat edilir; iki kişi arasında uyum olursa, bey adil ve tatlı dilli olursa fayda hasıl olur. Söz konusu metafora benzer biçimde bugün Türkiye Türkçesinde de yaptığımız iyi davranışların zamanı geldiğinde *meyvelerini toplarız*. İlgili tanıklar şöyledir:

KB/3211 negü ter eşitgil bu şi’r ayğuşı / ikigü yaraşsa **asığ yer** tuçı = *Şair ne der, dinle! İki kişi birbiriyle uyuşursa bu, daima onların faydalarına olur.*

KB/3266 begi bolsa edgü bodunka bütün / anın **asğı** barça bodun **yer** kutun = *Bey halka karşı iyi ve adil olursa huzurla bütün halk faydalanır.*

KB/4331 tilin sözle yumşak negü kolsa ber / berigli alır kör anın **asğı yer** = *Onlara yumuşak dil kullan, ne isterlerse ver; bak veren alır, ondan faydalanır.*

2.2. Olumsuz Duygu ve Durumlar, Acı Bir Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Kutadgu Bilig’de bazı deyimlerde, acı ve lezzetsiz yiyeceklerle ilgili bedensel tecrübelerden kaynaklı yaşanmışlıklar olumsuz duygu ve durumları yapılandırmak için kullanılır. Bunlar *kaygı, gam, pişmanlık, manevi yara, sıkıntı, yoksulluk, ceza* gibi kavramlardır. Örneğin acı bir şey yemek insanların derdiyle dertlenmek, birileri için üzölmek gibidir. Kavram sistemizde daha önce var olan tatma duyumuza ait olumsuz algılarımız bahsi geçen duygu ve durumları kavramlaştırmamızda bize imkân verir. Söz konusu metaforik ilişki üzerine yapılandırılan kavramsal metaforlar şunlardır:

2.2.1. Kaygı/Endişe, Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Kutadgu Bilig’de *kadgu ye-, sakınç ye-, gam ye-* deyimlerinde *ye-* fiili ile eş anlamlı üç sözcük bağdaştırılmıştır. Acı bir yiyeceğin algılanmasındaki tecrübelere göre kaygı, gam, dert gibi kavramlar yapılandırılmış, bedensel tecrübe temelli metaforik bir eşleştirme yapılmıştır. İlgili örnekler:

Kadgu ye-: Kaygılanmak, endişelenmek, dertlenmek.

KB/1229 yanut berdi ögdölmüş aydı ata / senin **kadğuni yep** küyer-men tüte = *Ögdölmüş cevap verdi, dedi baba; senin için endişelenerek yanıp yakılıyorum.*

KB/2463 sakınuk kişi **yer** kişi **kadğusu** / sakınuk kişi ol kişi edğüsü = *Takvalı kişi, insanlar için kaygılanır, takvalı kişi, insanların en iyisidir.*

KB/3336 kadaş **kadğuların** kadaş **yemese** / adın yat kaçan yer kadaş bolmasa = *Akraba, akraba için dertlenmese yabancılar nasıl dertlenir!*

KB/4823 menin **kadğımı** sen **yeme** ay kadaş / sen öz **kadğuni ye** töküp közde yaş = *Ey dost, sen benim için endişelenme, sen ağlayarak kendin için endişelen.*

KB/5534 işin iş biligli kişilerke bir / kılı bilmesa iş sınıp **kadğu yer** = *İşini, iş bilen kişilere teslim et, iş beceremeyen kaygılanıp üzölür.*

KB/6188 yana aydı odğirmiş emdi yori / menin **kadğımı** sen **yeme** ay urı = *Oğurmuş tekrar dedi: Ođlum, şimdi git! Benim için endişelenme!*

sakınç ye-: Endişe etmek, tasalanmak, üzölmek

KB/0913 kim erse bu künlük tilese sewinç / isizlik kılur ol yarın **yer sakınç** = *Kim bugünün rahatını düşünüp kötölük yaparsa yarın üzölür.*

KB/3684 mana edğü saknıp bu söz sözledin / muyan bersü tenri **sakınçım yedin** = *Benim için iyi düşünüp bu sözü söyledin, Allah razı olsun, benim derdimle dertlendin.*

KB/5242 kayısı kötürmiş bolur küç irinç / kayısı çığaylık bile **yer sakınç** = *Bazısı darlığa düşmüştür ve bedbahttır; bazısı sefalet içinde tasa çeker.*

Gam ye-: Üzülmek

Deyim günümüzde aynı anlamda varlığını devam ettirmektedir.

KB/1559 tirigle tapındın ötedin hakım / ölürde munadıp **yedin** hem **ğamım** = *Yaşarken hizmet ettin, hakkımı ödedin, ölürken de benim için üzüldün.*

2.2.2. Pişmanlık, Acı Bir Yiyecektir

Acı ve tadı hoş olmayan bir yiyecek yendiğinde hasil olan bedensel tecrübe, yanlış davranışlar neticesinde ortaya çıkan pişmanlıklar arasında metaforik bir eşleştirme vardır. Kavram sistemimizde tatma duyusuna ait olumsuz algılar üzerinden bir yapılandırma söz konusudur. İlgili beyitler şöyledir:

Ökünç ye-: Pişman olmak

KB/1510 sözün kesti oğlın kuçup yığladı / olındı yana ol **ökünçler yedi** = *Konuşmayı bıraktı, oğlunu kucaklayıp ağladı, ah vah etti de çok pişman oldu.*

KB/4233 adaş tut kişide talusın kedin / yawuz bolsa iş tuş **ökünç yer** kedin = *İnsanlardan seçkin olanları dost edin, (insanın) eşi dostu kötü olursa sonunda çok pişman olur!*

KB/4248 seninde uluğun seni tepsegey / uçuz bolğa özün **ökünçler yegey** = *Senden büyükler seni çekemezler; sen de itibardan düşüp pişman olursun.*

2.2.3. Yara, Acı Bir Yiyecektir

Bir komutan kötü vasıflardan olan kibre gönlünde yer verirse rahatsız edici yenilgiyi tadar, tıpkı acı bir yemek gibi. Acı bir yiyeceğin bedende uyandırdığı kötü duygular ve yenilginin insanda uyandırdığı duygular arasında metaforik bir eşleştirmeye gidilmiştir.

Berge ye-: Yenilgiye uğramak, yenilgi tatmak.

KB/2296 bedük tutsa könlin bu sü başlar er / seziksiz yağdın bu er **berge yer** = *Bu komutan olan kişi kibirlenirse şüphesiz düşman tarafından yenilgiye uğratılır.*

2.2.4. Sıkıntı, Acı Bir Yiyecektir

Dinen yasak olan yollardan mal toplarsan sonunda sıkıntı çekersin. Sıkıntı kavramı yine bedeninin kötü yiyeceklerle ilgili tecrübelerine göre şekillendirilmiştir.

İnçık ye-: Sıkıntı çekmek

KB/3385 terer sen harâmîğ barır sen kalır / sen **ınçık yeyü** bar ol ârzû yeyü = *Haram toplarsın ölürsün o kalır; sen sıkıntı çekerek git, o sefa sürsün.*

2.2.5. Yoksulluk, Acı Bir Yiyecektir

Bu deyimde de yoksulluk gibi kötü bir durum *yemek* kavramı üzerinden yapılandırılmıştır. Metaforun kaynak alanında *yemek* kavramına ait olumsuz algılarımız, hedef alanında ise insanın hayatta tadabileceği en ağır duygulardan biri olan yoksulluk vardır. İlgili beyit:

Çıgaylık ye-: Yoksulluk çekmek

KB/4592 telim baynı kördüm boğuz bulnadı / özi boldı müflis **çıgaylık yedi** = *Çok zengin gördüm boğazı (onu) esir etti; kendisi iflas etti, fakirlik çekti.*

2.2.6. Ceza, Acı Bir Yiyecektir

Kötü davranışların karşılığı olarak verilen ceza *yemek* kavramına göre algılanmıştır. Ceza yendiğinde ortaya çıkan duygularla acı bir yiyecek yendiğinde ortaya çıkan duygular arasında metaforik bir eşleştirme vardır:

Kıyın ye-: Ceza çekmek

KB/6140 uluğlukka esrüp kim ahsumlasa / kara yer katında **kıyın yer** basa = *Kim büyüklüğüne aldanıp kibirlense kara toprağın altında ceza çeker sonra.*

Ot ye-: Ateşle ceza çekmek

KB/4328 telim halklar öldi bu boğuzı üçün / kara yer katında **yeyür ot** öcün = *Nice halklar boğazları için öldü; kara yer altında pimanlıkla ateş yerler.*

2.2.7. Ömür, Bir Yiyecektir Kavramsal Metaforu

Hedef alan *ömür* ve kaynak alan *yemek* kavramları arasında farklı bir metaforik eşleştirme vardır. Ömür de yiyecek gibi sınırlı ve bitimlidir. Bu yönüyle *ömür* kavramı *yemek* kavramı üzerinden şekillendirilmiştir. Hatta beyitlerin birinde ömür tüketmek için merdiven başına çıkmak, ömrü *yemek* metaforu bir arada kullanılmıştır:

KB/6053 şatunun başına tegi yukladım / yaşımını tükettim **tiriglik yedim** = *Merdivenin başına kadar çıktım, ömrümü tükettim, hayatımın sonuna geldim.*

Söz konusu metaforun diğer örnekleri şunlardır:

Tiriglig/tirigligni ye-: Ömür tüketmek, yaşamak.

KB/1106 tü ni'met yedin me **tiriglik yedin** / ölüm yer seni sen usanma üküş = *Her türlü nimeti elde ettin ve ömrünü tükettin. Ölüm seni alacak, fazla ihmal etme.*

KB/3635 büte boldı munda **tiriglik yedim** / üd üdlek ıdıp nefis butını sıdım = *Çok (zaman) oldu burada ömrümü tükettim, zaman harcaayıp nefis putunu kırdım.*

KB/4819 kerek erse bay bol kerek yok çığay / **tiriglikni yer** bu keçer yıl kün ay = *İster zengin ol ister fakir ol; bu geçen gün, ay, yıl hayatı tüketir.*

KB/1123 tilek bulsa bolmaz **tiriglik yegü** / tirig bolsa bulmaz tilek ay bögü = *Ey hâkim, dileğini bulduğunda yaşamak için ömür olmaz, ömür olduğunda dileğin bulunmaz.*

KB/4668 ölüğ ol munı sen tirigke sama / katılma munar sen **tiriglik yeme** = *Ölüdür, bunu sen canlı sanma, bununla beraber olup sen ömrünü tüketme!*

KB/5228 isizlik ağu ol yeme bu ağu / ağu yegli bolmaz **tiriglik yegü** = *Kötülük zehirdir, bu zehri yeme; ömür sürecek olanın zehir yemesi olmaz.*

KB/5890 menindin kerek emdi edgü yanut / sana tegse sen **ye tiriglik** anut = *Şimdi benden sana iyi bir karşılık gerekir, böylece sen de ömür süresin.*

2.2.8. Din, Bir Yiyecedir Kavramsal Metaforu

Bu metaforla ilgili bir örnek bulunmuştur. İlgili beyitte dünya malına karşı olan hırsın kötü olduğu mesajı verilmektedir; dünya malının olduğu yerde din yok olur (din yenir), ikisi bir arada olmaz.

Din ye-: Din yok olmak.

KB/3539 yana dînka ölçüg bu dünyâ neni / yese dünyâ **dîn yer** baka kör munı = *Bir de bu dünya malının dine karşı kini var; dikkat et, dünya malı elde edilince din kalmaz.*

2.3. Kutadgu Bilig’de ye- fiili ile İlgili Kavramsal Metonimiler

Metaforlar kadar olmasa da bilişsel dil bilimcilerin üzerinde durdukları bir diğer konuda metonimilerdir. Metaforlar ve metonimiler gündelik olağan düşünme ve konuşma tarzımızın bir parçasıdır; bu yönüyle aynı amaca hizmet etmektedirler. Metaforlarda bir kavramı başka bir kavrama göre anlamlandırma söz konusu iken metonimilerde ilgi, aynı kavram alanı içerisinde gerçekleşir. Metaforların temelinde farklı kavramlar arasında benzetmeler/metaforik eşleştirmeler vardır; metonimilerde ise benzetme dışında bir ilgi vardır. Metonimiler de metaforlar gibi gelişi güzel ya da keyfî oluşumlar değildir. Onlar düşüncelerimizi ve eylemlerimizi kendilerine göre organize ettiğimiz sistemli metonimik kavramlardır. MEMUR YERİNE AMİR metonimisi bize sadece söylediklerimizi sanatlı söylememizi sağlamaz. “Hanoi’yi Nixon bombaladı” dediğimizde Nixon’a karşı düşüncelerimizi ortaya koyarız. Projede iyi kafalara

ihtiyacımız olduğunu söylediğimizde “iyi kafalar”ı “insanların zekileri”ne atıfta bulunmak için kullanırız (Lakoff & Johnson, 2015, s. 69-72).

Kutadgu Bilig’de *bağrın ye-*, *etini ye-*, *özi ök etin ye-*, *başını ye-* gibi deyimlerde farklı iki kavram birbirine göre yapılandırılmamıştır. Bu deyimlerde daha çok parça-bütün, sebep-sonuç ilgisine bağlı bir anlamlandırma vardır. Beden ve parçalarının yenmesi çeşitli yönlerden bir tükeniş ve yok oluş ya da ölümlerle sonuçlanmaktadır. Yaşam için önemli uzuvlarından olan bağır (ciğer), et, baş gibi parçaların yenmesi bütüncül bir tükenişe atıfta bulunmak üzere kullanılmıştır.

Bağrın ye-: Ciğerini yemek, tüketmek.

KB/3110 ikinci basınçak bodun başlar er / üçüncü suk erse bodun **bağrı yer** = *ikincisi yetersiz halk yöneticisi / üçüncüsü tamahkarlık ise halkın ciğerini yer (halkı tüketir).*

Etini ye-: Yiyip bitirmek, tüketmek, yok etmek.

KB/0194 bodun tili yawlak seni sözleney / kişi kıkı kirtüç **etinni yegey** = *Halkın dili kötüdür, seni çekiştirir; kişinin doğası kıskançtır, seni yiyip bitirir (yok eder).*

KB/3554 seni kim yese **yer** sen âhır **etin** / öçünni alır sen kara yer katın = *Seni kim yiyip bitirirse sonunda sen de onu yiyip bitirirsin; kara toprağın altında öcünü alırsın.*

KB/1166 oğul kızda ötrü ata **yer etin** / oğul kız atamaz atası atın = *Oğul ve kızdan ötürü ata kendini yer bitirir; oğul kız atasının adını anmaz.*

Özi ök etin ye-: Kendi kendini yiyip bitirmek

KB/6389 özi igdür ök san özi semritür / **özi ök etin yer** özi yawritur = *İnsanı bizzat kendisi besler ve semirtir; sonra kendi kendini yer bitirir.*

Başını ye-: Ölümüne sebep olmak

KB/2514 başın kolsa begler sözün söyleme / yana ilke yazma **başını yeme** = *Başını istese dahi beylerin sırrını söyleme; ülkene hainlik edip başını yeme.*

KB/2510 adın üç iş ol kör tapuğçı işi / küdezme andın özi **yer başı** = *Bak, şu üç şey vardır ki hizmetkar bunlardan korunmazsa kendi başını yer.*

KB/2518 yana aydı bilge bögü sözledi / özin tutnumaz er **başın yer** tedi = *Bilge ve hakimler demişlerdir: Kendine hâkim olmayan kişi kendi başını yer.*

KB/2726 kümüş körse altun anar arşık / idisi **başın yer** ya baş alsıkar = *Altın ve gümüş görünce ona aldanır; ya efendisinin başını ya kendi başını yer.*

KB/4078 uluğlukka tegse ukuşsuz kişi / idisi **başın yer** ay ilçi başı = *Ey büyük hükümdar, akılsız kişi büyük derecelere ulaşırsa efendisinin başını yer.*

KB/0966 kara baş yağısı kızıl til-turur / neçe **baş yedi** bu takı ma yeyür = *Kara başın düşmanı kızıl dildir; o, ne çok baş yemiştir ve yiyecektir de.*

Sonuç

Kutadgu Bilig’de *ye-* fiili ile ilgili deyimlerde 15 adet kavramsal metafor, 3 adet metonimi tespit ettik.

Olumsuz duyguları kavramlaştırmada daha önceden var olan yiyeceklerle ilgili kötü tecrübeler etkili olmuştur: *Kaygı ye-*, *gam ye-*, *öç ye-*, *kıyın ye-* gibi... Olumlu duyguları kavramlaştırmada daha çok yiyeceklerle ilgili iyi tecrübeler etkili olmuştur: *Arzu*, *dilek ye-*, *öğüt ye-*, *fayda ye-*, *il ye-* gibi...

Metafor tespit edilen bazı deyimlerin (*gam ye-* ceza *ye-*) Türkiye Türkçesinde kullanılmaya devam etmesi kültür devamlılığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kutadgu Bilig’de *bağrın ye-*, *etini ye-*, *özi ök etin ye-*, *başını ye-* gibi deyimlerde kavramsal metafordan çok parça-bütün, sebep-sonuç ilgisine bağlı metonimler vardır.

Bir beyitte aynı kavramı yapılandıran iki farklı alana ait kavramsal metafor birlikte kullanılmıştır; yani bir durumu kavramlaştırmak için iki farklı kaynak alana başvurulmuştur: Kaynak alan *merdivenin başına çıkmak* ve *ömrü yemek*: Hedef alan *hayatın sonuna gelmek*.

Kavramsal metafor kuramının Türkçenin tarihî dönemlerinde yazılmış eserlere uygulanması Türk toplumunun çevresini zihninde nasıl kavramlaştırdığını anlamak bakımından önemlidir; ayrıca tarihî süreç içinde Türk düşünce dünyasıyla ilgili değişimlerin de tespitinde önemli bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- 📖 Aksan, D. (2009). Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Ankara: Engin.
- 📖 Arat, R. R. (1999). Kutadgu Bilig I Metin. Ankara: Türk Dil Kurumu 458.
- 📖 Arat, R. R. (2008). Kutadgu Bilig Yusuf Has Hacib. İstanbul: Kabalıcı.
- 📖 Ayan, E. & Türkdil Y. (2015). Kazak Türkçesinde Dokunma Duyu Fiilleri ve Anlam Zenginliği. *Turkish Studies*, 10(4), 95-114.
- 📖 Chomsky, N. (2001). Dil ve Zihin. Ahmet Kocaman (Çev.). Ankara: Ayraç.
- 📖 Clifford, T. M. (2011). Psikolojiye Giriş. Sirel Karakaş V. S. (Çev.). Konya: Eğitim Akademi.
- 📖 Çetinkaya, B. (2006). Türkiye Türkçesinde Mutluluk ve Üzüntü Göstergeleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 📖 Çetinkaya, B. (2017). Kutadgu Bilig’de Kavramsal Metaforlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2). Doi: 02377810061849. 377-399.
- 📖 Eker, Ö. & Kök, A. (2019). Kültürel Dil Bilim Bağlamında Kutadgu Bilig Metaforları. *Mediterranean Journal of Humanities*, IX/2. DOI: 10.13114/MJH.2019.487. 225-242.
- 📖 Ibarretxe-Antuñano, I. (1999). Polysemy and Metaphor in Perception Verbs: A Cross-Linguistic study. Phd Thesis. University of Edinburgh.
- 📖 Kaçalın, M. S. (n.d.). Kutadgu Bilig Metin. Kültür ve Turizm Bakanlığı 420. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10716,yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalinpdf.pdf?0>
- 📖 Kamçıbekova, K. (2010). Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 📖 Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture*. Cambridge: Cambridge University.
- 📖 Lakoff, G. & Johnson, M. (2015). *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*. Gökhan Yavuz Demir (Çev.). İstanbul: İthaki.
- 📖 Rifat, M. (2013). XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler. İstanbul: Yapı Kredi.
- 📖 Şerifoğlu, Y. (2012). Dil-Zihin İlişkisi Çerçevesinde Metaforlar. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2), 123-131.
- 📖 Viberg, A. (1983). The Verbs of Perception: A Typological Study. *Linguistics*, 21: 123-162.
- 📖 Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 17-51.
- 📖 Yunusoğlu, M.K. (2020). Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar. Ankara: Türk Dil Kurumu 1175.

Kısaltmalar ve İşaretler

 KB: Kutadgu Bilig

 =: Beyitin Türkiye Türkçesine çevirisini belirtir.